

Schola ludus – Comenius lelkületével forrást kutatni és játszva tanítani

Medgyesy S. Norbert: *Iskoladrámák. Színjátékok, énekek és ünnepek a XVII–XVIII. századi magyarországi iskolakultúrából.* Bp., Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, 2019. 503 old.

Medgyesy S. Norbert – szeretett mestere, a 2021-ben elhunyt dr. Kilián István professor emeritus, a tanítványából maradandó drámakutató-iskolát teremtő „mestereknek mestere” nyomdokain haladva – olyan kötetet ad a kezünkbe, amelynek módszertana és célkitűzése a könyvszerzőt a 18. századi felekezeti intézmények tudós alkotómunkát végző iskolamestereivel kétségtelenül nem csupán rokonítják, hanem egyidejűleg ezen hajdani ludi magisterek jelenkori, karizmatikus megtestesítőjévé is avatják.

Ehhez egyrészt arra volt szükség, hogy a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának kutatótanáráként tevékenykedő szerző kitűnően ismerje és szakszerűen értelmezni tudja a rendelkezésre álló korabeli források összetettségét, másrészt, hogy felismerje azt a hiányt, illetve megértse azt a problémaegyüttest, amellyel sokszor saját tanítványai is gyakorló hitoktatókként, történelem- és irodalomtanárokként a későbbiekben, főként a mindennapi oktatásban szembesülnek. Nem véletlenül fogalmazza meg ezért a szerző a kötet előszavában egyfajta „ars poetica”-ként a következőket: „Munkánkat, szemléletünket alapvetően inspirálta Johannes Amos Comenius (Jan Amos Komenský, 1592–1670) cseh pedagógus *Schola ludus*, azaz *Játszó iskola* című műve, amelyet sárospataki tartózkodása idején, 1650 és 1654 között írt, és egy esztendővel később ugyanott, majd 1657-ben Amszterdamban jelentetett meg nyomtatásban. Abban a korszakban új javaslatként a játszva tanítás elvét ültette át a gyakorlatba [...]” (Medgyesy 2019: 12).

A könyv, amelynek az alapját Medgyesy S. Norbert 2015-ben megvédett habilitációs értekezése képezi, így Comenius szellemében egyszerre tudománytár és szöveggyűjtemény; egyrészt filológiaiag rendkívül alapos, a forráskomparáció módszerével

dolgozó, impozáns elméleti értekezés, másrészt művelődéstörténetileg releváns, illetve magas esztétikai értékkel bíró szövegpéldákat felvonultató gyakorlati útmutató, a tanári mindennapokban szakmailag megbízható eligazítást nyújtó kézikönyv.

A győri születésű színház- és művelődéstörténész munkájában a 17–18. századi magyarországi iskolákban zajló színpadi és zenei életet, illetve az ehhez kapcsolódó forrásoknak a 21. századi oktatásban való alkalmazhatóságát nyolc fejezetben tárgyalja. Valójában egy mind módszertanában, mind forráshasználatában újdonságot hozó könyv tárul itt elénk akkor, amikor Medgyesy S. Norbert tanulmányában az iskoladrámát és a vele szorosan összefüggő népéneket oktatási, élménypedagógiai és pasztorációs eszközként látta, illetve vizsgálódásának kiindulópontjaként egy eddig kevésbé ismert és alig vizsgált forrástípust, a színlapot (más néven: drámaprogramot vagy periochát) választja (uo. 18). A 17–18. századi magyarországi iskolai színjátszáshoz kötődően mintegy 300 db latin, német és kisebb részben magyar nyelvű színlap maradt fenn, melyek közül a szerző e kötetben 67 periochát elemz. Ezen színlapok folyamatos feltárása, adattárba rendezése és kritikai kiadásának előkészítése révén is Medgyesy tudatosán vállalja fel az MTA Régi Magyar Drámatörténeti Kutatócsoport (Staud Géza, Varga Imre, Kilián István, Pintér Márta Zsuzsanna, Demeter Júlia, Czibula Katalin) több évtizedes munkájának szakszerű és elkötelezett folytatását. Ugyancsak a kötet innovatív jellegét erősíti a népéneknek „alkalmazható” forrásként való beemelése a színházstudományi diskurzusba, amelynek műfajával a kutató élőben a Vas megyei Perenyében találkozott, s amelyre jelenleg egyrészt a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzene

Tar Gabriella-Nóra (1977) – színház-történész, germanista; egyetemi docens, PhD, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, tarnora2019@gmail.com, gabriella.tar@ubbcluj.ro

Tanszékén, másrészt a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen általa vezetett Boldog Özséb Szintársulat/BÖSZK keretében tanítja növendékeit.

Igazodva a barokk drámák univerzális időszemléletéhez, a szerző – könyve forrásanyagát a kronosz (fizikális, emberi idő) és a kairosz (kegyelmi, isteni idő) fogalmai köré rendezi (I. fejezet), beavatásszerűen összekapcsolva ezzel egymással nemcsak a forrásokban szereplő földi országvédőket (pl. Szent László, Zrínyi Miklós) és égi patrónusokat, hanem az iskolai színjátszás világi és egyházi alkalmait, s annak komplementaritásukban értelmet nyerő tereit, ahol a színpadra állítás vagy a megéneklés közösségi eseménye zajlik.

Az iskolai színjátszás művelődéstörténeti és oktatási szerepét vizsgálva (II. fejezet) a tanulmány írója többek között arra mutat rá, hogy a Magyar Királyság területén a latin nyelvű drámák mellett – az itt élt népcsoportok anyanyelvének megfelelően – magyar, német, szlovák és román nyelvű előadások hangzottak el (Vö. uo.: 21). Megállapítja ugyanakkor, hogy a 18. század második felére komédiaközpontúvá vált piarista iskoladráma már a hivatásos színjátszás közvetlen előzményének tekinthető (uo. 23). A kötet ezen felismerései nem csupán a kutató kulturális összefonódásokra való nagyfokú érzékenységét bizonyítják, hanem azon modellértékű tudományos szándékát is jelzik, hogy az általa vizsgált részjelenségek értelmezése által jóval tágabb színház-, illetve kultúrtörténeti összefüggéseket (pl. az iskolai és hivatásos színjátszás összetett kapcsolatrendszere vagy a magyar anyanyelvű színjátszásnak a felvilágosodás koránál jóval korábbi, csíksomlyói kezdetei, uo. 156) tárjon fel és láttasson olvasójával.

A kronosz színdarabjaira vonatkozóan (III. fejezet) Medgyesy S. Norbertet a barokk kori iskolai színpadon történő történelemoktatás és mecenatúra (az Esterházy, Koháry, Erdődy és Grassalkovich család) kapcsolata foglalkoztatja behatóan (vö. uo. 49–84). Így az iskoladrámák körében ezres nagyságrendet kitevő történeti témájú darabokat a művelődéstörténész a magyarországi barokk középiskolai oktatás szerves tartozékaként s ugyanakkor ma is alkalmazható szövegekként tanulmányozza (uo. 51).

Ennek illusztrálására a vonatkozó könyvfejezetben két drámaszöveget is olvashatunk Szent Lászlóról, illetve Zrínyi Miklósról.

A Szent László és Salamon király konfliktusát megörökítő színdarabot (uo. 110–127), amelynek zárójelenetében László, a lovagkirály Magyarországot Szűz Máriának ajánlja, a könyvszerző a 2017-es Szent László-év alkalmából – a hajdani színdarabíró-rendező tanárok nyomdokain – a piliscsabai BÖSZK számára három, a kötetben részletesen ismertetett történeti játékból állította össze, ezek: az egyik legjelentősebb jezsuita drámaíró, Illei János (1725–1794) *Salamon király, Lászlónak foglya* című rövidebb színdarabja (előadták 1767-ben Kassán); a német származású, ugyancsak jezsuita Friz András (1718–1790) által írt *Salamon, Magyarország királya* című darab, illetve egy ismeretlen szerző tollából származó, *Salamon* című, 18. században bemutatott drámaszöveg. A piliscsabai előadás allegorikus szereplőinek énekeit többek között a piarista Benyák József Bernát (1745–1829) *A megszegyenült irigység, azaz Salamon magyar király* című cseldrámája (előadták 1772-ben Nyitrán) ihlette.

Ugyanitt kapott helyet a kötetben a törökverő Zrínyiről szóló és a szintén Friz András nevével fémjelzett, 1753-ban Nagyszombatban magyarul játszott, illetve a BÖSZK által rögzített dráma *Szigeti Zrínyi Miklós* címmel (uo. 131–145), amelynek végén a végvári hős és kislánya – erkölcsi példát nyújtva – hősi halált halnak, s valóságos Athleta Christivé magasztosulnak.

Csíksomlyó lelkületének és a belőle fakadó iskola-, illetve színházkultúrának kitűnő ismerőjeként (lásd a szerző többek között 2009-ben megjelent *A csíksomlyói ferences misztériumdrámák forrásai, művelődés- és lelkiségtörténeti háttere* című monográfiáját) – Medgyesy S. Norbert a *kairosz* fogalmába a csíksomlyói Szűz Mária-kegyhelyhez kapcsolódó misztériumjátékok (IV. fejezet) mentén avatja be olvasóját: „Ha az emberi élet és lelkiismeret alapvető kérdéseinek és az üdvösségtörténetnek szakrális, liturgikus és egyben népi stílusú, a Magasságot és a Mélységet egybefoglaló, ősi és egyben modern megfogalmazását keressük, akkor a csíksomlyói

misztériumjátékokhoz kell fordulnunk, amelyek a 18. századból maradtak fenn” (Medgyesy 2019: 147). Csíksomlyón európai viszonylatban nagyon hosszú ideig, egészen az 1780-as évekig virágzott a középkori gyökerű misztériumjátékszás (uo. 148); a mennyet, a földi életet és a poklot megjelenítő háromszintű színpad a Sarlós Boldogasszony-kegytemplom előtti téren, illetve a Kis-Somlyó-hegy oldalában állt (uo. 149).

A nyugat-európai, 14–15. századi misztériumjátékokhoz képest, amelyek az egész üdvtörténetet színre vitték, a csíksomlyói ferences tanárszerzők elsősorban a gyakran apokrif jelenetekkel (pl. az égi pörrel, az Arma Christi- és a betániai jelenettel) is gazdagított szenvedéstörténet bemutatására fektették a hangsúlyt (uo. 150). Az itteni misztériumjátékok többsége a mintegy 1344 oldalnyi *Liber Exhibens Actiones parascevicas...* című, 1774-ben összeállított kézirat gyűjteményben, valamint az *Actiones Comicae* és az *Actiones Tragicae* kéziratgyűjteményben maradt fenn (uo. 148); a kézirat szövegek kritikai kiadása a *Régi Magyar Drámai Emlékek – Ferences Iskoladrámák* sorozatban Pintér Márta Zsuzsanna vezetésével, Demeter Júlia, Kóvári Réka és Medgyesy S. Norbert közreműködésével folyamatban van.

A jelen kiadvány a kairoz misztériumjátékaik világából öt, szövegfilológiai kommentárral ellátott szövegközlést tartalmaz mai helyesírással, ezek: az adventi misztériumjáték (Medgyesy 2019. 168–182), a régi magyarországi betlehemes (uo. 186–204), a csíksomlyói passiójáték (uo. 205–257), az úrnap misztériumjáték (uo. 266–276), illetve a Nagyboldogasszony-játék (uo. 281–304).

Énekelt történelemként (V. fejezet) a kötet lapjain a 17–18. századi iskolamesterek 28 kézirat és 8 nyomtatott énekeskönyvből összeállított népének szövege – ugyancsak a mai alkalmazhatóság jegyében –, kottával és bőséges jegyzetanyaggal ellátva, kapott helyet. Medgyesy S. Norbert könyvének köszönhetően ezáltal közismert szentek (György, Márton és Ilona), Magyarország patrónusainak (Kozma és Damján) és uralkodóinak (István, László, Imre) életrajza, illetve Jézus Krisztus földi élete s ezáltal az üdvösségtörténet csúcspontja válik

– epikus vagy dramatikus formában – közösségi énekként ma is felidézhetővé. A kutató által ebben a könyvfejezetben felhasznált forrástípus, vagyis az irodalmi, zenei és liturgikus műveltséggel rendelkező és az alsófokú kisiskolákban működő tanítók által összemásolt énekeskönyvek a saját korukban (a protestánsoknál: a 16–17. században, a katolikusoknál: a 17–18. században) az oktatói és a pasztorációs munka egyik fontos segédeszközét jelentették (uo. 305–310). A 18. századi kézirat énekeskönyvek a főbb, korabeli nyomtatott, tehát hivatalos énekeskönyvek, vagyis a *Cantus Catholici* kiadásainak (Lőcse, 1651; Kassa, 1674; Nagyszombat, 1703), a Kájoni János által szerkesztett és Csíksomlyón kinyomtatott *Cantionale Catholicum* (1676, 1719), illetve ritkábban a Náray György-féle *Lyra coelestis* (Nagyszombat, 1695) tételeit örökítették át és egyben variálták tovább helyi használatra (uo. 307 és 384).

Szervesen illeszkedik a kötet koncepciójába a BÖSZK működését bemutató fejezet is (VII. fejezet), amely egyrészt a színtársulat 2002 és 2019 közötti történetét, másrészt publikált előadásainak színlapjait rögzíti. A tizenhét éves története során 162 tagot, 21 színdarabbal 90 előadást, illetve 24 játékhelysínt számoló társulat a 17–18. századi szövegek színpadra állításakor összművészeti módszerrel (vers, dráma, ének, zene, tánc és improvizáció), illetve historizáló értelemmel dolgozik (vö. uo. 388–389), ami nyilvánvalóan összefügg alapítójának és szakmai vezetőjének, Medgyesy S. Norbertnek a korabeli forrásokhoz való egyrészt művelődéstörténészként és tudósként, másrészt alkotótársként és művészként való saját viszonyulásával.

A drámacím-, személynév-, illetve helynévmutatókkal ellátott szakkönyv összegzését a szerző *Epilógusként* adja közre (VI. fejezet), a Függeléként publikált forrás- és irodalomjegyzék nem kevesebb, mint 120 forrást és 507 szakirodalmi tételt sorakoztat fel (VIII. fejezet). Akár a kiadvány „látható” és „hangzó” mellékletének is tekinthetőek ugyanakkor azon színdarab- és dalfelvételek, amelyek a PPKE Boldog Özséb Színtársulatának és a LFZE Népzene Tanszékének tudományosan megalapozott és értékőrző alkotómunkáját dokumentálják, s amelyeknek

a Magyar Művészeti Akadémia Kiadójához kapcsolódó online elérhetősége a könyvszöveg vonatkozó helyénél található meg. A kiadványban olvasható szövegek a szerző meglátásában a történelem, az irodalom, az ének-zene, a hon- és népismeret, a hit- és erkölcsan oktatásában, valamint szakiskolák egyházzene- és népzene-tagozatán és művészeti tárgyak tanítása során alkalmazhatóak. Segítené a középiskolai tanárok kötetben való gyakorlati tájékozódását, ha a szakkönyv következő kiadása az itt olvasható s előadásra ajánlott szövegeket – a javasolt játékkalkalmak szerint – külön mutatóba gyűjtené.

Medgyesy S. Norbert könyve az emberközpontú tudományművelés maradandó lenyomata: úgy szól a játékkedv, az ének, az ünnep s benne a művészet közösségteremtő erejéről messzemenő tudományos megalapozottsággal, hogy egyrészt hajdani gimnáziumok

drámaíró-rendező tanárainak és az alsófokú kisiskolák kántortanítóinak, illetve növendékeiknek állít írott emléket, másrészt tudományos felfedezőútra, illetve közös alkotómunkára hívja a jelenkori oktatási intézmények tanárait és diákjait – a Johannes Amos Comenius által már a 17. század derekán megfogalmazott élménypedagógia jegyében. Kutatva s játszva tanulni és közben mind szellemiekben tökéletesedni, mind lelkiekben megjobbulni: Medgyesy S. Norbert kutatótanári hitvallása mögött nem csupán az európai felvilágosodás korának az ember nevelhetőségét hirdető optimizmusa és ezáltal máig ható eszmeisége sejlik fel, hanem a fogalomként többek között Johan Huizingához köthető „homo ludens” korokon átívelő, élteti arcéle is.

Tar Gabriella-Nóra

Egy székely falu múltja a szó- és írásbeliség határán

Oláh Sándor: „Jövőbeli emlékezetnek okáért írtuk...” – egy székely falu íráshagyatéka. Csíkszerda, Pro-Print Könyvkiadó, 2020. 206 old.

Udvarhelyszék keleti határán, a két Homoród mentén a 16. században Homoródmás volt a népesebb unitárius közösség. A 18. század végén Székelykeresztúrral versengett egy gimnázium alapításáért, de a gyakori járványok és a háborúk erősen megtizedelték a lakosságát: 1717–1719-ben 195 személy pusztult el járványban, a két világháborúban pedig 116 férfi vesztette életét. Ezt követően a kollektivizálás 14%-kal csökkentette a népességét. Közösségének öregedésére jellemző, hogy 2000-ben 28 temetéssel szemben mindössze 3 keresztelésre került sor. Történelme során Almáson mindig legalább kétharmados többségben volt a *szabad* társadalmi kategóriába tartozó székelység. (Sepsiszéki Nagy Balázs: *Székelyföld falvai a XX. század végén*. Bp., Nap Kiadó. Bp., III. 398–403.)

A 18. században Székelyföldön az írni tudók aránya a Homoródmásnak is otthont adó

Udvarhelyszéken volt a legnagyobb, de a tipikusan székely falunak a múltját a 16. század végéig szinte kizárólag a hagyományos népi emlékezetben, a szájhagyományban megőrzött információkban kísérhetjük figyelemmel, amikor még nagy tekintély a szóbeliség, és szükség esetén bizonyító szerepe volt az öregek emlékezetének. Ezt követően jó két évszázadon át a szóbeliség és az írásos feljegyzések egymással párhuzamosan funkcionáltak, a hiteles írásnak és az eskütételnek gyakorlatilag azonos volt a bizonyító ereje. De a homoródmási kismes a 18. század közepén már nem az emlékezetében, hanem elsősorban írásos szerződéseiben tartotta nyilván adócsait. A homoródmási írásgyakorlat és íráshasználat 17–19. századi formáinak, funkcióinak be nem tartása legkorábbi bizonyítékai a 16. század végétől maradtak fenn elsősorban olyan eseményekről, mint a szomszédokkal való határmegújítás, peres

Halász Péter (1939) – agrármérnök, néprajzkutató, ny. főtanácsos, Gyimesközéplek, tatrosmente@gmail.com